

А. В. ВИГОВСЬКА,
кандидат юридичних наук

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КОРУПЦІЙНІ ЗЛОЧИНИ ЗА ВІТЧИЗНЯНИМ І ЗАРУБІЖНИМ КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ: ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Стаття присвячена порівнянню норм українського та зарубіжного кримінального законодавству у сфері відповідальності за корупційні злочини. Автор аналізує статті кримінальних кодексів зарубіжних країн, які встановлюють відповідальність за хабарництво, і робить висновки щодо потреби внесення ряду змін до відповідних статей українського Кримінального кодексу.

Ключові слова: *корупція, хабарництво, корупційні злочини, порівняльне право, зарубіжний кримінальний кодекс.*

Статья посвящена сравнению норм украинского и зарубежного уголовного законодательства в сфере ответственности за коррупционные преступления. Автор анализирует статьи уголовных кодексов зарубежных стран, которые устанавливают от-

ветственность за взяточничество, и делает выводы относительно того, что соответствующие статьи украинского Уголовного кодекса требуют некоторых изменений.

Ключевые слова: коррупция, взяточничество, коррупционные преступления, сравнительное право, зарубежный уголовный кодекс.

Article is devoted to comparison of norms of the Ukrainian and foreign criminal legislation in the sphere of responsibility for corruption crimes. Author analyzes provisions (articles) of penal codes of foreign countries, that impose responsibility for bribery, and makes conclusions on the necessity of amending corresponding provisions (articles) of the Criminal Code of Ukraine.

Key words: corruption, bribery, corruption crimes, comparative law, foreign penal code.

Корупційна злочинність є складовою більш широкого суспільного явища – корупції. Як зазначає О. М. Костенко, корупція є одним з найнебезпечніших посягань на безпеку суспільного життя людей¹. Підтримуючи думку науковця про те, що корупція – це посягання на публічну владу, що полягає у свавільному її використанні в приватних інтересах, ми не можемо не погодитися з тим, що корупція не може не мати політичного забарвлення².

З огляду на зазначене вище, можна з упевненістю сказати, що протидія корупції є одним із першочергових завдань української державної політики. Головною метою державної політики у сфері боротьби з корупцією є створення дієвої системи запобігання і протидії проявам корупції, виявлення та подолання її соціальних передумов і наслідків, викриття корупційних діянь, обов'язковою відповідальності винних у їх вчиненні.

У правовому аспекті корупція становить собою сукупність різних за характером та ступенем суспільної небезпечності, але єдиних за своєю сутністю діянь (кримінальних, адміністративних, цивільно-правових, дисциплінарних), а також порушень етичних норм поведінки посадових осіб, пов'язаних із вчиненням цих діянь. Таке широке розуміння корупції вказує на те, що не всі корупційні прояви є кримінально караними. Але, зазвичай найбільшу суспільну небезпеку мають корупційні злочини³.

Зазначимо, що корупційним може бути визнано будь-який умисний злочин, що вчиняється посадовою особою органу державної влади чи місцевого самоврядування з використанням свого службового становища з корисливих мотивів, іншої особистої зацікавленості або для задоволення інтересів третіх осіб⁴. Отже, корупційними злочинами за вітчизняним кримінальним законодавством визнаються отримання хабара (ст. 268), давання хабара (ст. 369) та провокація хабара (ст. 370).

Боротьба із злочинами забезпечується насамперед органами кримінальної юстиції. Як зазначає О. М. Костенко, «кримінальна юстиція – це заснована на нормах права діяльність уповноважених органів по забезпеченню відповідальності за злочини»⁵. Діяльність органів кримінальної юстиції розповсюджується на всі сфери життя суспільства, що охороняються кримінальним законодавством, в тому числі і на корупційні злочини.

На даному етапі розвитку українського суспільства боротьба із корупційними злочинами стає все необхіднішою. Це підтверджують дані офіційної статистики Міністерства внутрішніх справ України за 2005–2008 рр.

Так, всього корупційних злочинів було виявлено: у 2005 р. – 3660, з яких 2784 – отримання хабара, 873 – давання хабара; у 2006 р. – 3014, що на 17,7 % менше, ніж у попередньому році, з яких 2335 – отримання хабара, 678 – давання хабара; у 2007 р. – 2775, що майже на 8 % менше, ніж у 2006 р., з яких 2146 – отримання хабара, 628 – давання хабара; у 2008 р. – 2297, що на 17,2 % менше, ніж за 2007 р., з яких 1910 – отримання хабара, 386 – давання хабара. Отже, спираючись на дані цієї статистики, зазначимо, що динаміка даного виду злочинів була спадною. Хоча, на думку більшості вчених, якої ми також притримуємось, це свідчить не про зменшення випадків давання і отримання хабара, а про високу латентність даних злочинних діянь.

Цікавим є той факт, що кількість вчинених за кожен із розглянутих років злочинів, передбачених ст. 368 «Одержання хабара», набагато перевищує кількість протиправних діянь, передбачених ст. 369 «Давання хабара». Крім того, зазначимо, що за розглядуваний період з 2005 по 2009 рік злочинів, передбачених ст. 370, а саме випадків провокації хабара, зареєстровано не було. Це, на нашу думку, є доказом недосконалості самої норми, яка потребує вдосконалення, так само як і вироблення навичок застосування даної норми на практиці.

Отже, наведені вище статистичні дані є доказом того, що в сучасних умовах боротьба із цим видом злочинів потребує вдосконалення, тобто діяльність органів кримінальної юстиції в даній сфері необхідно підняти на вищий рівень. Для цього неабияке значення має вивчення зарубіжного досвіду в частині боротьби із корупційними злочинами за допомогою кримінально-правових засобів. Як зазначав М. Ансель, «вивчення зарубіжного права відкриває перед юристом нові горизонти, дозволяючи йому краще пізнати право своєї країни, бо специфічні риси цього права особливо чітко виявляються в порівнянні з іншими системами. Порівняння здатне озброїти юриста ідеями та аргументами, які не можна отримати навіть при дуже гарному знанні тільки власного права»⁶.

Але, на жаль, небагато юристів-науковців зверталися до досвіду зарубіжних країн у даній сфері. Серед науковців, що проводили порівняльно-правові дослідження в цій сфері, можна назвати таких, як О. Дудоров, Р. Гревцова, Д. Крупко, М. Мельник, М. Хавронюк та інші.

В багатьох країнах світу значного розвитку нині набули порівняльно-правові дослідження, які мають на меті вивчення закономірностей розвитку сучасних правових систем, вдосконалення національного законодавства та поглиблення міжнародного співробітництва у галузі юриспруденції. Порівняльно-правові дослідження сприяють не лише розв'язанню існуючих проблем, а й виявленню нових актуальних питань.

Виходячи з аналізу кримінального законодавства зарубіжних держав, більшість із них містять норми, які встановлюють відповідальність за корупційні злочинні діяння. Відповідальність за корупційні злочини, аналогічні до закріплених у КК України, передбачені у більшості зарубіжних кримінальних кодексів. Хоча варто вказати на те, що кримінальне законодавство різних держав включає неоднакові корупційні злочини, відповідальність за які перед-

бачена окремими нормами. Причому різниця спостерігається не лише у складах окремих злочинів, за які встановлюється покарання, а і в покараннях за ці злочини.

Аналіз ряду зарубіжних кримінальних кодексів дав змогу виявити схожі риси та відмінності між нормами, що встановлюють відповідальність за корупційні злочини, вітчизняного і зарубіжного кримінального законодавства.

Провівши порівняння, ми виявили, що КК України містить ст. 370 «Провокація хабара», яка встановлює відповідальність за злочин, передбачений лише одним зарубіжним кримінальним законодавством: крім вітчизняного кримінального закону, відповідальність за провокацію хабара встановлена лише у КК Російської Федерації (ст. 304 «Провокація хабара або комерційного підкупу»)⁷. З одного боку, це може свідчити про те, що в інших країнах таке протиправне діяння не є розповсюдженим і не має такого ступеня суспільної небезпечності, щоб встановлювати за нього кримінальну відповідальність. Але, як зазначалося вище, незважаючи на існування такої норми у КК України, вона на практиці не застосовується. Це може свідчити, на наш погляд, про недосконалість самої норми, а також про копіювання вітчизняним законодавцем цієї статті із кримінального закону Російської Федерації без редагування і врахування особливостей такого явища в Україні.

Що стосується інших корупційних злочинів, передбачених КК України, то зарубіжні кримінальні кодекси містять відповідальність як за отримання хабара, так і за давання хабара.

За отримання хабара кримінальна відповідальність передбачена у вісімнадцяти країнах, серед яких ми можемо назвати Францію, ФРН, Російську Федерацію, Республіку Молдова, Республіку Корея, країни Прибалтики, Іспанію, Аргентину, Ізраїль та інші. Наявність норм, що визначають покарання за цей злочин, у переважній більшості зарубіжних кримінальних кодексів свідчить про його широку розповсюдженість та актуальність боротьби із цим проявом хабарництва.

Відповідальність за давання хабара передбачена у КК Швейцарії, КК Аргентини, КК Бельгії, КК Республіки Грузія, КК Республіки Білорусь, КК Туреччини тощо, що також свідчить про необхідність боротьби із даним видом злочину.

Порівнюючи кримінально-правові заходи боротьби із корупційними злочинами, ми визначили, як вже зазначалося вище, певні відмінності між різними зарубіжними законодавствами, а також між ними і КК України в частині законодавчого закріплення відповідальності за корупційні злочини, їх видів тощо. Зазначимо, що найменше відмінностей із вітчизняним кримінальним законодавством в цій сфері мають кримінальні кодекси країн пострадянського простору, які містять по дві-чотири норми, що встановлюють відповідальність за злочини у сфері хабарництва, аналогічні до КК України. Тому ми вважаємо, що не варто детально зупинятися на аналізі статей, що передбачаються відповідальність за корупційні злочини, які містять кримінальні кодекси країн пострадянського простору.

Стосовно кримінального законодавства інших зарубіжних держав, то, на нашу думку, треба ретельніше дослідити їх норми в частині встановлення покарання за корупційні злочини.

Однією з основних відмінностей зарубіжного кримінального законодавства є те, що половина із досліджених кодексів, на відміну від КК України, містять окремі розділи, в які включено норми, що визначають покарання за корупційні злочини. Це: глава «Хей» «Злочини у сфері хабарництва» Закону про кримінальне право Ізраїлю⁸; глава 6 «Хабарництво і торгівля впливом» КК Аргентини⁹; глава 5 «Про хабарництво» КК Іспанії¹⁰; глава 8 «Корупція і хабарництво» КК КНР¹¹; розділ 4 «Хабар» КК Республіки Болгарія¹²; глава 3 «Хабарництво» КК Туреччини¹³; розділ 19 «Хабарництво» КК Швейцарії¹⁴; глава 25 «Злочини, що полягають у хабарництві» КК Японії¹⁵. Крім того, КК Австралії взагалі містить три розділи, які включають в себе норми, що встановлюють відповідальність за злочини у сфері хабарництва (розділ 70 «Хабарництво іноземних публічних посадових осіб», розділ 141 «Хабарництво», розділ 142 «Злочини пов'язані з хабарництвом»)¹⁶; так само і КК Франції містить декілька розділів, статті яких встановлюють покарання за корупційні діяння («Про пасивну корупцію і торгівлю впливом, вчинені особами, що займають публічну посаду», «про активну корупцію і торгівлю впливом, вчинені приватними особами», «Про пасивну корупцію», «Про активну корупцію»), а також розділ, що окремо встановлює покарання для юридичних осіб¹⁷.

У кримінальному законодавстві деяких країн встановлено відповідальність за посередництво при хабарництві, чого немає у КК України. Посередництвом визнається отримання грошей, речей, еквівалентних грошам, послуг чи іншої користі для давання хабара третій особі. За таке діяння відповідальність встановлюється згідно зі ст. 295 Закону про кримінальне право Ізраїлю, ст. 322 КК Латвійської Республіки¹⁸, ст. 266 КК Литовської Республіки¹⁹, ст. 164 КК Естонської Республіки²⁰, ст. 432 КК Республіки Білорусь²¹, ст. 130 КК Республіки Корея²², ст. 216 КК Туреччини, ст. 197 КК Японії.

Крім того, зарубіжне кримінальне законодавство зарубіжних країн встановлює покарання і за інші корупційні злочини. Так, наприклад, кримінальне законодавство Ізраїлю, Бельгії, Кореї і Туреччини містять норми, згідно з якими кримінально караною є пропозиція хабара. Згідно із деякими іншими кримінальними кодексами покарання встановлюється за вимагання хабара (КК Бельгії, КК Іспанії, КК Франції та КК Швейцарії). Існує і кримінальна відповідальність за хабарництво на виборах (КК Австрії та КК КНР), а також за інсценування отримання хабара (КК Республіки Білорусь).

Що стосується покарання, яке може бути призначене особі, винній у вчиненні корупційного злочину, за зарубіжними кримінальними кодексами, то основним є позбавлення волі на певний строк. Це покарання, як правило, може супроводжуватися такими покараннями, як позбавлення права займати протягом визначеного часу певні посади та займатися певними видами діяльності (див. кримінальні кодекси Китайської Народної Республіки, Естонської Республіки, Латвійської Республіки тощо). Крім того, часто до осіб, винних у вчиненні корупційних злочинів, застосовуються штрафні санкції (див. КК Франції,

КК Японії, КК Швейцарії тощо). Може бути призначена і конфіскація майна особи, яка вчинила корупційний злочин (КК Китайської Народної Республіки).

Таким чином, ми можемо зробити висновок, що покарання, які можуть бути призначені за корупційні злочини, передбачені відповідними нормами кримінального законодавства як вітчизняного, так і зарубіжного, є досить схожими. Хоча ефективність зазначених видів покарань вимагає глибшого дослідження.

Загалом, як засвідчило наше дослідження, корупційні злочини широко розповсюджені не лише в Україні, а, з огляду на встановлену в зарубіжних кримінальних кодексах відповідальність за такі злочинні діяння, і в інших державах, що свідчить про їх суспільну небезпечність. Таким чином, можемо з упевненістю сказати, що проблеми, пов'язані із боротьбою з корупційними злочинами, повинні розв'язуватися не лише на рівні внутрішньої політики кожної з країн, зокрема України, а й шляхом міжнародного співробітництва у галузі як законотворення, так і практики його застосування. Це також підтверджується тим фактом, що, як свідчать статистичні дані МВС України, корупційна злочинність нерідко пов'язана із злочинною діяльністю організованих груп та злочинних організацій, в тому числі і терористичного спрямування. А це вже загрожує безпеці багатьох держав.

Отже, на наш погляд, вітчизняному законодавцю варто звернути увагу на деякі особливості норм зарубіжних кримінальних кодексів в частині встановлення відповідальності за корупційні злочини, наприклад, у частині призначення покарання за посередництво при хабарництві. Врахування зарубіжного досвіду боротьби із корупційними злочинами вітчизняними органами кримінальної юстиції допоможе підвищити ефективність боротьби із такими протиправними діяннями.

1. *Костенко О. М.* Проблеми № 1 сучасної цивілізації (в українському контексті): Монографія. – Черкаси: СУЕМ, 2008. – С. 84. 2. Там само. – С. 84–85. 3. Курс криминології: Особлива частина: Підруч. / М. В. Корнієнко, Б. В. Романюк, І. М. Мельник та ін.; За заг. ред. О. М. Джузи. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – С. 27. 4. Там само. 5. *Костенко О. М.* Проблеми кримінального права, криминології та кримінальної юстиції // Правова держава: Спец. випуск. – К., 2004. – С. 151. 6. *Ансель М.* Методологические проблемы сравнительного права // Очерки сравнительного права: Сб. – М.: Прогресс, 1981. – С. 38. 7. Российская Федерация. Законы. Уголовный кодекс Российской Федерации. – М.: ПРИОР, 2002. – 138 с. 8. Закон об уголовном праве Израиля / Предисл., пер. с иврита: магистр права (LL M) М. Дорфман; Науч. ред. канд. юрид. наук Н. И. Машнев. – СПб.: Изд-во Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2005. – 412 с. 9. Уголовный кодекс Аргентины / Науч. редактирование и вступ. статья докт. юрид. наук, проф. Ю. В. Голика; Пер. с исп. Л. Д. Ройзенгурта. – СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2003. – 240 с. 10. Уголовный кодекс Испании / Под ред. и с предисловием докт. юрид. наук, проф. Н. Ф. Кузнецовой и докт. юрид. наук, проф. Ф. М. Решетникова. – М.: Изд-во ЗЕРЦАЛО, 1998. – 218 с. 11. Уголовный кодекс Китайской Народной Республики / Под ред. докт. юрид. наук, проф. А. И. Коробеева; Пер. с кит. Д. В. Вичикова. – СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2001. – 303 с. 12. Уголовный кодекс Республики Болгария / Науч. ред. канд. юрид. наук, проф. А. И. Лукашкова; Пер. с болг. Д. В. Милушева, А. И. Лукашкова; Вступ. статья Й. И. Айдарова. – СПб.: Изд-во «Юри-

дический центр Пресс», 2001. – 298 с. **13.** Уголовный кодекс Турции / Предисл. канд. юрид. наук, доц. Н. Сафарова и докт. права Х. Аджара; Науч. ред. и пер. с тур. Н. Сафарова и Х. Бабаева. – СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2003. – 374 с. **14.** Уголовный кодекс Швейцарии / Науч. редактирование, предисловие и пер. с нем. канд. юрид. наук А. В. Серебренниковой. – СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2002. – 350 с. **15.** Уголовный кодекс Японии / Науч. редактирование и предисловие докт. юрид. наук, проф. А. И. Коробеева. – СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2002. – 226 с. **16.** Уголовный кодекс Австралии 1995 г. / Науч. редактирование и предисловие канд. юрид. наук, проф. И. Д. Козочкина, Е. Н. Трикоз; Пер. с англ. Е. Н. Трикоз. – СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2002. – 388 с. **17.** Уголовный кодекс Франции / Науч. редактирование канд. юрид. наук, доц. Л. В. Головки, канд. юрид. наук, доц. Н. Е. Крыловой; Пер. с франц. и предисловие канд. юрид. наук, доц. Н. Е. Крыловой. – СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2002. – 650 с. **18.** Уголовный кодекс Латвийской Республики / Науч. ред. и вступ. статья канд. юрид. наук А. И. Лукашова и канд. юрид. наук Э. А. Саркисовой; Пер. с латиш. канд. юрид. наук А. И. Лукашова. – СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2001. – 313 с. **19.** Уголовный кодекс Литовской республики / Науч. ред. докт. юрид. наук, проф. В. Павилониса; Предисл. канд. юрид. наук, доц. Н. И. Мацнева; Вступ. статья докт. юрид. наук, проф. В. Павилониса, докт. юрид. наук, доц. А. Абрамвичюса, докт. юрид. наук, доц. А. Дракшене; Пер. с лит. канд. филол. наук, доц. В. П. Казанскене. – СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2003. – 470 с. **20.** Уголовный кодекс Эстонской Республики / Науч. ред. и пер. с эст. В. В. Запелова; Вступ. статья канд. юрид. наук, доц. СПбГУ Н. И. Мацнева. – СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2001. – 262 с. **21.** Уголовный кодекс Республики Беларусь / Принят Палатой представителей 2 июня 1999 г. / Одобрен Советом Республики 24 июня 1999 г. – СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2001. – 474 с. **22.** Уголовный кодекс Республики Корея / Науч. редактирование и предисловие докт. юрид. наук, проф. А. И. Коробеева; Пер. с корейского канд. филол. наук В. В. Верхоляка. – СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2004. – 240 с.